

ISTORIOGRAFIE

Texte și documente inedite

Viorel Cosma

Prefață

Pe soprana și pianista Veturia Ghibu, născută Nicolau (2.III.1889, București – 2.X. 1959, Sibiu) am cunoscut-o personal, imediat după moartea lui George Enescu (1955). Din primele convorbiri directe, mi-am dat seama că mă aflu în fața unei profesioniste a muzicii și a unui om de cultură generală excepțional. Încă de pe băncile Școlii Centrale de fete din București (unde l-a avut ca profesor pe D.G.Kiriac), Veturia Ghibu a manifestat dorința de a-și făuri o cultură generală solidă (Germania, Franța, Austria) și mai ales o carieră artistică de înalt profesionalism. La Conservatorul din București s-a bucurat de îndrumarea profesorilor D. Dimitrie, D.G.Kiriac, Dimitrie Dinicu și Faust Nicolescu. În 1911 s-a căsătorit cu Onisifor Ghibu, om de cultură vastă, viitor politician de nivel național, profesor universitar și literat (memorialist) extrem de laborios. Dacă în țară, Veturia Ghibu s-a perfecționat în canto cu Anastasia Dinescu, în schimb la Paris a lucrat serios asupra repertoriului universal cu celebra profesoară Félia Litvinne.

Întâlnirile cu George Enescu la Iași, București, Sibiu și Chișinău (după 1925) și colaborările artistice cu maestrul în recitaluri și concerte, au reprezentat momentele majore ale vieții cântăreței, în scurta, dar prodigioasă ei carieră de lied (în teatrul liric a interpretat doar pe Elsa din *Lohengrin* de R. Wagner). Timp de doi ani, 1956-1958, am provocat-o să-și aștearnă pe hârtie *Amintirile despre George Enescu*, în vederea unor emisiuni de radio și de televiziune, precum și a volumului *George Enescu – în memoria timpului*. Spre bucuria mea,

Veturia Ghibu și-a lărgit memoriile la întreaga activitate de cântăreață, profesoară, animatoare a mișcării muzicale la Cluj și Sibiu (Filarmonica „Transilvania” și Reuniunea Română de Muzică), creionând în *Paginile autobiografice* portretele unor prieteni ai familiei sale, precum M. Jora, M. Negrea, Aurelia Cionca, Tiberiu Brediceanu, Lucia Cosma, Silvia Șerbescu, Alfred Alessandrescu,. Unele pagini le-a publicat fiul său, Mihai Ghibu, în diverse reviste, după dispariția cântăreței (1959).

Materialul de față reprezintă ultima versiune asupra *Amintirilor despre George Enescu*. Am Exclus din text epistolele lui Enescu, apărute în Volumul I de *Scrisori* (București, Editura Muzicală, 1974), spre a nu încărca cu dublete documentare memoriile literare ale cântăreței. „Am terminat această nouă redactare la Sibiu – preciza Veturia Ghibu pe ultima pagină a manuscrisului autograf, aflat în posesia mea – în ziua de 23 aprilie 1959, ziua Sf. Gheorghe, patronul Maestrului.” Peste câteva luni (2 octombrie 1959), cântăreața a murit în urma unei congestii cerebrale. Cele peste 250 de scrisori, adresate Veturiei de M. Jora (27), Ana Voileanu (42), Marțian Negrea (15), D. Popovici-Bayreuth (10), Maria Cantacuzino (13), Cella Delavrancea (9), Sabin Drăgoi (5), Tiberiu Brediceanu (25), Irina Pricopiu (10), Dinu Lipatti (5), Constantin Brăiloiu, Ana Cornea, N. Papazoglu, Mimi Nestorescu, Veturia Triteanu, Constantin Pavel, Constantin Nottara, Silvia Șerbescu, Lucia Cosma, Ana Rosza-Vesiliuc, Sigismund Toduță, dar și Félia Litvinne, Eva Chamberlain-Wagner, Adam Teleki, Winifred Wagner, etc. reprezintă cercul înalt al personalităților care au stat în preajma acestei interprete, de al cărei nume ne mai amintesc, astăzi, doar cele câteva discuri cu lieduri românești.

Paginile dedicate lui George Enescu în materialul de față exprimă în mod elocvent – așa cum singură, mărturisese în acest text – faptul că „Maestrul va rămânea pentru mine mai mult decât un îndrumător al destinului meu, chipul lui de om desăvârșit a intrat în sufletul meu pentru totdeauna, în forme pe care nimeni și nimic nu le va mai putea șterge sau distruge sau măcar slăbi, oricât de puțin.”

Veturia O. Ghibu
Amintiri despre George Enescu

Cluj-Sibiu, 1955-1959

(I)

1. Prima mea emoțiune cu Enescu.

Dar, pe lângă trăirea artistică de mare intensitate de care am avut parte, eu am înregistrat o bucurie "mai mare", căci cu acest prilej am avut nespusă fericire să-l cunosc personal pe maestrul.

La sfârșitul primului concert, atât eu cât și-a dus să-l felicit și să-l îmbrățișez până la familia Horta, unde maestrul era găzduit. Bine' aște să trebui să-mi iau și eu partea mea. Ne-am dus eu el până acasă. Era obosit și n'a vorbit prea multe. Cu mine alături. Nu știu dacă, peste tot voi fi spintecată măcar un cuvânt cum se cade, atât eram de emoționată. Dar bucuria principală era că dăduserm mâna cu maestrul, care, la rândul lui îmi sărută mâna, și că începuserăm să vorbim. Cui să nu mă înșel când susțin că această întâlnire a însemnat pentru mine suprema emoție din întreaga viață mea până atunci. Trăim fericită și nu-mi mai trebuie nimic în lumea asta....

Îmi este imposibil să fac pe cineva să înțeleagă din cuvintele mele măcară unică a momentelor trăite în cele 4 zile, cât au durat concertele Enescu în capitala Basarabiei revoluționare. De aceea vă mărginesc la aceste câteva rânduri fugare.

x

[...]

2. Primele mele amintiri despre George Enescu, din vremea când trăiam la București.

Nu-mi aduc aminte exact când l-am văzut și l-am auzit pentru prima oară pe George Enescu. Să fi fost prin anii 1906-1907, când eram încă la Școala Centrală, în cursul superior, urmând cam în același timp, și Conservatorul. Sau să fi fost prin 1909-1910, după ce m-am întors de la studii Germania, unde, printre altele, am ascultat și multă muzică? Nu mai pot preciza

astăzi, după aproape o jumătate de veac. Dar, îmi aduc bine aminte de figura și ținuta lui. – Era la un concert la Ateneu. Tânăr, brunet, destul de înalt, cu ochii visători, George Enescu par'că nu era de pe pământ. Sala, ticsită de lume asculta cu sfințenie. Nu mai știu ce a cântat, dar par'că văd și acuma cum, după ce termina o bucată, urma o clipă de tăcere, apoi pornea ropotul de aplauze, cari păreau că nu se mai termină. Artistul se trezea par'că din visul în care fusese adâncit, saluta întâi spre o loje din dreapta, apoi se pleca discret, ca un vinovat, spre public.

Am aflat curând cine era frumoasa doamnă, îmbrăcată într-o rochie de catifea mov, cu o pălărie mare, de pe care atârnav bogate pene de struț - moda timpului... Cu mulți, mulți ani în urmă, aveam să o cunosc și eu, de aproape, și să mă bucur de o caldă prietenie din partea ei. Dar atunci, ea era numai o încântare pentru ochiul de fată tânără și pentru sufletul ei, care vibra intens și la muzica divină a *tânărului Făt-Frumos*, și la discretele manifestații de respect și admirație pe care el le îndrepta spre ființa adorată.

Din păcate, n-am păstrat programele concertelor la cari asistam, nici pe cele de atunci, nici pe cele de mai târziu. Mi-a rămas totuși în memorie un concert simfonic, pe care l-a dirijat , ceva mai târziu, Maestrul și la care Veturia Triteanu (mai târziu Goga – soția poetului Octavian Goga din Sibiu), a cântat cu glasul ei cald, frumos, strălucitor, și pătrunzător – acompaniată de orchestră, finalul din opera „Tristan și Izolda”. Un alt punct din program era: Maestrul la pian, acompaniat de orchestră. Să fi fost *Fantezia pentru pian și orchestră* (Beethoven)? De altfel nu mă interesa atunci atât programul, cât atmosfera și oamenii.

Nu-mi amintesc bine, dar cred că n-am prea absentat dela concertele Maestrului din anii 1909-1911. Deși biletele erau destul de scumpe, tatăl meu făcea eforturi ca să mă lipsească de ele, căci știa cât de mult tânjea sufletul meu după muzica bună, cu care mă obișnuisem în cei doi ani de studii petrecuți în Germania, la Eisenach, unde trăise multă vreme J.S.Bach, și unde era Wartburg-ul eternizat în muzică de R. Wagner, -apoi la Weimar, unde lucrase atâta vreme F. Liszt. La

concertele sale cânta cu mare râvnă pe Bach, în special, dar mi-aduc aminte și de „Poema Română”.

Cât de mult aș fi dorit să-l cunosc și personal pe marele vrăjitor, dar așa ceva îmi părea că ar fi o curată impietate. Cum să te apropii de zei?

[...]

6. În vârtoarea Revoluției rusești

În dimineața zilei de 11 Martie 1917 cu primul tren care pleca, de la izbucnirea revoluției, din Iași spre Rusia, ne-am aruncat în oceanul necunoscutului și al hazardului. Ce-o vrea Dumnezeu cu noi, căci suntem în mâinile lui și prin noi înșine nu suntem în stare să facem nimic.

Pentru început ne-am așezat la Chișinău, unde soțul meu avea niște cunoscuți de la prima sa călătorie în Rusia. La puțină vreme după instalarea noului regim revoluționar, soțul meu a plecat pentru câteva zile la Iași. Acolo întâmplarea – sau Providența? – făcu, ca el să-l întâlnească la Marele Cartier General al armatei, pe Maestrul G.Enescu, cu care și avusese până atunci o cunoștință personală. – După ce au stat de vorbă despre situația din Basarabia, soțul meu l-a invitat să dea un concert la Chișinău, la ceea ce Maestrul răspunde că, deocamdată, îi e absolut imposibil să se angajeze la ceva pozitiv, fiind extrem de ocupat cu un program pe care i-l impune situația actuală a țării, aflate în mari suferințe. Dar, să-i dea soțul meu adresa sa și, când va fi posibil să facă ceva în sensul dorințelor lui, îi va servi și se va executa. Și-au dat apoi reciproc adresele de la Chișinău și de la Iași, și s-au despărțit, rămânând să se vadă, cu timpul, ce se va putea realiza din ambele bunevoinți sincere și calde.

Ce bucurie extraordinară am simțit, când am aflat de la soțul meu, înapoiat acasă, amănuntele în legătură cu întâlnirea cu G.Enescu și cu perspectiva de a-l putea vedea și auzi în curând la noi. Am fost emoționată până la lacrimi, când, printre altele, am aflat că G. Enescu s-a dus singur la spitalul în care se găsea, grav rănit, tânărul compozitor Mihail Jora și, fără ca acesta să fi fost cumva prevenit, la un moment dat s-a trezit din

somnul greu în care-l adâncise boala care părea fără leac, și l-a văzut în fața sa pe marele maestru – care-i cânta la vioară – ceva ce a avut asupra bolnavului un efect binefăcător. Din acea clipă, Jora înviă parcă din morți... Și câte alte cazuri asemănătoare cu acesta.....

Cum putea să se rupă Maestrul dintr-un asemenea lanț de trăiri tragice și sublime și să plece în Rusia revoluționară, ale cărei taine și surprize nimeni nu le putea cunoaște din depărtare?

7. Primul contract al lui G. Enescu în Rusia revoluționară

Au trecut la mijloc multe săptămâni, ba chiar luni, și dela Iași nu mai venea nicio știre. Ajunsesem să nu ne mai gândim la o eventualitate Enescu. Când, deodată, după 20 Martie 1918, se prezintă la soțul meu un tânăr ofițer român, cu o „scrisoare dela Iași”. Era Jean Bobescu, care-i aducea vestea mult așteptată din capitala Moldovei. Maestrul îi scria, cerându-și scuze pentru marea întârziere pe care o justifica prin aceea că i-a trebuit ceva timp spre a pregăti trei concerte pentru Chișinău. Va veni pentru zilele de 25, 26 și 27 Martie, cu Filarmonica dela Iași. Două le va dirija însuși, având ca soliști pe Caravia (pian) (*Concertul de Ceaikovski*), pe Breviman (violoncel) iar al treilea îl va dirija Jean Bobescu, iar dânsul va cânta. Trei concerte: Ceaikovski, Saint-Saëns și *Simfonia spaniolă* de Lalo. Se înțelege că bucuria a fost fără margini și am luat imediat toate măsurile posibile pentru reușita cea mai bună. Împrejurările nu erau, desigur, prea încurajatoare, căci G. Enescu era aproape cu totul necunoscut în Basarabia, și lumea nu-i prea ardea de muzică în vremuri ca acelea. Totuși, concertele Enescu au fost un adevărat triumf. „Moldovenii” și Românii refugiați din diferitele provincii, la Chișinău, - și erau mulți de aceștia – erau mândri de fratele lor atât de „dăruit” de Dumnezeu, iar Rușii printre cari erau mulți iubitori și pricepători de muzică, erau uluiți de neașteptatele performanțe ale acestui „adevărat mare artist”. Aplauzele, după fiecare punct din

program, erau însoțite de urale și de rechemări, cu caracteristica rusească: *Molodieț, molodieț Enescu!*

Presă locală a publicat atunci o serie de articole și de reportaje despre cele 3 concerte. Ele ar putea fi strânse într-o broșură de oarecari dimensiuni.

8. Prima mea cunoștință cu Enescu

Dar, pe lângă trăirea artistică de mare intensitate de care am avut parte, eu am înregistrat o bucurie și mai mare, căci cu acest prilej, am avut nespusa fericire să-l cunosc personal pe Maestrul.

La sfârșitul primului concert, soțul meu s-a dus să-l felicite și să-l însoțească până la familia Herța, unde Maestrul era găzduit. Bine'nțeles că trebuia să-mi iau și eu partea mea. Ne-am dus cu el până acasă. Era obosit și n-a vorbit prea multe. Eu nici atât. Nu știu dacă, peste tot, vom fi putut articula măcar un cuvânt cum se cade, atât eram de emoționată. Dar lucrul principal era că dădusem mâna cu Maestrul care, la rândul lui îmi sărută mâna, și că îngăimase câteva silabe. Cred că nu mă înșel când știu că această întâlnire a însemnat pentru mine suprema emoție din întreaga viață mea de până atunci. Eram fericită și nu-mi mai trebuia nimic în lumea asta.....

Îmi este imposibil să fac pe cineva să înțeleagă din cuvintele mele măreția unică a momentelor trăite în cele 4 zile, cât au durat concertele Enescu în capitala Basarabiei revoluționare. De aceea mă mărginesc la câteva gânduri fugare.

[...]

11. Sunt poftită la București să-i cânt Maestrului George Enescu

După asemenea precedente nu m-a mirat prea mult, - și totuși cât de mult m'am mirat și cât de fericită am fost, - când am primit, în luna Septembrie 1925, invitare dela D^{na} Maria

Cantacuzino din București de a fi pentru câteva zile oaspete dânzei. Invitația mi'a adus-o personal o bună prietenă a acesteia, Miss Griffith-Belbim, profesoară de limba engleză la un liceu de fete din Cluj, care mi-a comunicat că Dna Cantacuzino este o bună prietenă a Maestrului Enescu și că sensul adevărat al invitației ei este acela de a mi de da posibilitatea să cânt, acasă la Dna Cantacuzino - și dânsa o mare iubitoare de muzică – în fața Maestrului Enescu, care, ține să mă cunoască mai de-aproape, tocmai în calitatea mea de cântăreață de Lieduri, atât de apreciată de întreaga presă din țară. Desigur că invitația mi-a făcut o imensă plăcere și bucurie. Mai mult chiar, eram extrem de fericită de perspectiva de a face muzică cu cel mai genial dintre muzicienii epocii noastre, - perspectivă pe care nici n-am cutezat să o visez măcar vreodată.

În culmea fericirii alerg la soțul meu, îi arăt scrisoarea și-l întreb ce să fac? la ceea ce el, îmi răspunde –mi așez copii fără ezitare: „O să te duci.” Nu știam cum să-mi adun mai repede lucrurile, dar mai ales, cum să-mi așez copiii – aveam patru - și ce să-mi iau, ca să fie pe placul Maestrului.

În ochii soțului meu această audiție echivala cu un examen foarte greu și decisiv. Pusesem atâta pasiune în tot ceea ce făcusem până acum în domeniul cântului, acum depinde de cuvântul Maestrului ce voi mai face și ce se va alege din toată știința și din toată râvna mea.

Peste câteva zile urma să plec, în adevăr, la București, la marele examen. Nu-mi era câtuși de puțin teamă că n'o să știu sau că o să am eventuale lapsusuri, din cauza emoției. Îmi era mai mult, să nu răcesc cumva și să nu răspundă glasul așa cum eram deprinsă să-mi răspundă. Repertoriu aveam mare, peste șease sute de Lieduri în limba germană, italiană, rusă, franceză și, se-nțelege, română, autori moderni și muzică populară. Tot știam pe dinafară – muzică și text. Oriunde am cântat pân-aci, n'am întrebuițat note sau foite pentru text. Am luat cu mine un maldăr de caiete cu: Schubert, Schumann, Brahms, Max Reger, Joseph Marx, Hugo Wolf, Fauré, R. Strauss, Rachmaninov, Greceaninov, etc., apoi „Tannhäuser”, „Lohengrin” și „Vasul fantomă” de R. Wagner.

Nu mi-am făcut niciun fel de program anume. Prin minte îmi treceau câte toate, vrute și nevrute: melodii, fragmente, motive, cuvinte, acompaniamente... Nu mă mai puteam desprinde de ele și nici nu mă mai puteam ocupa de nimic acasă. Plecam undeva, unde trebuie să fie ca în rai, unde se cântă dumnezeiește, se ascultă ca în vis. Eram sigură că nu voi avea să cânt numai ei, ci va cânta și Maestrul la vioară, sau cel puțin la pian.

12. Întâlnirea cu Dna Maria Cantacuzino și cu Maestrul George Enescu

A sosit ziua mult așteptată a plecării. Soțul meu a telegrafiat mulțumind pentru invitare și anunțând sosirea mea pe data fixată de Domnița.

Călătoria a fost liniștită. Am dormit legănată de visuri și de melodii și am ajuns voiasă și odihnită. La gară mă aștepta Dra Pruncu, secretara Domniței, cu mașina.

Ajunșă la Palatul Cantacuzino din Calea Victoriei, unde este astăzi Muzeul Enescu, mă întâmpină la intrarea principală Domnița însăși, frumoasă, impunătoare, într-o rochie de casă lungă și largă – mauve. M'a luat în brațe și m'a sărutat și m-a poftit în hall-ul imens, unde, pe o canapeluță, era locul dâștii obicinuit. M-am așezat lângă dânsa și am răspuns la tot felul de întrebări, căci nu mă cunoștea decât din scrisoarea prietenei comune. Apoi, m'a condus în apartamentul soțului dâștii – fostul Ministru Mișu Cantacuzino – care lipsea un timp din București, unde mă instalase minunat pe mine. Pe masă îmi pusese câteva volume de poezii, în nemțește și franțuzește.

Jupâneasa între timp, îmi despachetase geamantanul, îmi netezise prea modestele mele „toalete” și-mi pregătea baia.

La despărțire mi-a spus că Maestrul va veni să lucreze (lucra la opera „Oedipe”) la ora 12, iar eu să fiu gata la ora 1, când vom lua masa împreună.

Rămasă singură, m'am așezat să mă liniștesc, căci toată primirea, toate vorbele frumoase, toată atmosfera în care mă găseam de la sosire, mă ridicase pe un plan, de unde nu

mă mia vedeam pe mine – un plan de pe care nu m-am mai coborât apoi, foarte multă vreme.

După baie m'am culcat; am încercat să citesc ceva, dar n'am reușit să mă concentrez; am reușit însă să adorm, gândindu-mă doar cum va fi la ora 1, când voiu vedea pe Maestrul. N-am putut nici să consum nimic din bunătățile lăsate pentru mine pe o tavă mare.

La ora fixată a venit D^{ra} Pruncu să mă ia, interesându-se dacă m-am odihnit și dacă mă simt bine. Mă simțeam de minune. Maestrul, atent și delicat, m-a întâmpinat la intrarea în hall și, ca și când ne cunoșteam de când lumea, am vorbit despre o mulțime de lucruri mărunte, interesându-se în mod special de Miss Griffith, cu care de cunoștea de mult și pentru care avea mare simpatie.

Masa s'a luat într-o atmosferă caldă și simpatică. Vorbea mai mult Domnița. Eu o urmăream cu o atenție deosebită și căutam să descopăr la dânsa acele calități excepționale, prin care intrase atât de adânc în sufletul și în întreaga viață a Maestrului. Gândul meu era, ce e drept, prezent, totuși el zbura mereu la clipa, când Maestrul va deschide discuții în legătură cu muzica. Ce-o să spună? Cum o să fie?...

Terminată masa, Domnița și-a luat locul pe canapeluță, unde o aștepta cafeluța. Cafeaua Maestrului și a mea erau pe o măsuță mult mai departe de dânsa, unde Maestrul și-a aprins o țigare de foi, și unde, m-a poftit să iau loc.

Mi s-a părut nespun de interesant că Maestrul nu m-a întrebat nici cât am învățat, nici cu cine. Am vorbit, în schimb, despre marii compozitori de Lieduri, începând cu Brahms, slăbiciunea Maestrului - și, trecând la Wagner și la mulți alții, pe cari îi cunoșteam și eu bine.

Deodată își pune țigarea jos, se ridică, se duce la pian, care era în partea dreaptă a hall-ului, și începe din *Tannhäuser* intrarea Elizabetei, cu introducerea orchestrei. M'am ridicat și eu, vrăjită de „orchestra” care ieșea de sub mâinile Maestrului, și, la intrarea Elizabetei, am intrat și eu, fără nici o pregătire și am cântat aria până la sfârșit, fără alte emoții decât acelea pe care mi le-a dat autorul nemuritor. Maestrul cântase pe din

afară. Inspirat și a toate știutor, a trecut, fără să spună vreo vorbă la „Visul Elzei”. L-a cântat întreg, tot fără note, și dânsul și eu. Au urmat apoi câteva momente de pauză, câteva modulări, după care a atacat începutul acompaniamentului Liedului „*Alte Liebe*” de Brahms, exact în tonalitatea în care-l cântam eu. Nu m-am lăsat nici eu, am intrat și l-am cântat din toată inima, până la sfârșit.

Nu mă puteam minuna îndeajuns, cum de cunoștea atât de perfect pe dinafară toate acompaniamentele.

După ce am terminat, îmi spune că acesta este unul dintre Liedurile preferate ale dânsului și mă întrebă dacă n’-am adus de acasă cumva note, la care întrebare am fugit repede în camera mea și am venit cu un teanc întreg. Maestrul a luat pe Brahms, din care am cântat, una după alta, vreo 15 bucăți, fără pauze.

După ce s-a terminat această parte a programului improvizat, Maestrul mi-a spus câteva cuvinte deosebit de măgulitoare despre felul meu de a cânta și interpreta, iar Domnița s-a ridicat, a venit spre mine, m’a îmbrățișat, spunând că singura mare cântăreață de Lieduri pe care a auzit-o a fost Marga Freund, la Paris, pe care a cunoscut-o și personal, dar acum i se pare că sunt eu, care sunt mai adâncă și „cu mult mai mult sentiment”. „Sunt foarte impresionată de interpretarea D^{tale} și sunt sigură că vei avea mari succese în cariera D^{tale}.”, a adăugat de încheiere. Dacă nu sunt ostenită, mă roagă să mai cânt. Am răspuns bucuros, căci glasul meu avea rezistență, de care se minunau mulți.

Maestrul s-a oprit la Hugo Wolf, din care am cântat o serie întregă. Cu câtă simplitate cânta cele mai grele acompaniamente! Am cântat pe versuri de Richendorff, Goehe, Paul Herge „Das italienische Liederbüch”, - minunea minunilor, după părerea mea. Unul din Lieduri, „Das Lebenwold” l-am cântat chiar de două ori. Nu mă simțeam obosită, totuși, Maestrul mi-a mulțumit discret. Ca și când, nu eu ar fi trebuit să îi sărut mâinile și sufletul pentru bucuria nespusă pe care mi-o făcuse, trecând cu mine atâtea frumuseți din literatura muzicală de Lieduri.

Cântasem două ceasuri bune, după care ne-am ridicat toți trei; Maestrul și-a aprins țigarea, Domnița-țigaretă, eu tăceam mai mult, iar Maestrul spunea ce trebuie să fac pentru viitor. Cu „darurile și știința mea” voiu avea o strălucită carieră... Dar, în afară de Lied, am și tot ce se cere pentru o cântăreață wagneriană. Deci, e de părere să mă duc la Paris, unde trăiește și dă lecții rusoaica Felia Litvinne, fostă primadonă la opera imperială din Petersburg, care a trecut apoi la Opera mare din Paris și ani de-a rândul a cântat la Festivitățile de la Bayreuth, iar acuma e profesoară de canto.

Seara iarăși numai noi trei. Masă mică, simpatică, pe terasă. La desert s'a servit înghețată; eu m-am abținut. Domnița făcea comentarii în jurul muzicii de după masă. Eu ascultam și înregistram, iar Maestrul zâmbea și mai adăuga câte ceva, căci n'avea obiceiul, în general, să vorbească mult. ... A urmat apoi un alt „desert”, mult mai minunat, din care m-am înfruptat cu adevărată lăcomie: o plimbare cu mașina, la Șosea, „ca să ne răcorim”. Maestrul stătea în față, lângă șofer. Nu vorbea nimic. Își ținea ochii închiși în timp ce părul îi flutura în bătaia vântului făcut de viteza mașinei. Pe la 12 noaptea, când ne-am întors, eram cu toții mai înviorați. Ne-am luat rămas bun și ne-am întors fiecare la odihnă.

Programul din prima zi s-a repetat timp de patru zile consecutive, cu puține schimbări. Am trăit numai în muzică și în sentimente umane înalte. În cele câteva ore „libere” pe care le-am putut fura, i-am văzut pe ai mei și m-am interesat, la Jean Feder (agenția de atunci) de aranjarea unui nou concert la București, în sezonul de iarnă. Mi-l ceruse doar publicul.... În principiu se cheamă că l-am și aranjat, urma să trimit doar programul....

Seara la masă, Maestrul mă întreabă dacă nu intenționez să dau un concert de Lieduri în Capitală, în toamna aceasta. Dânsul m-ar acompania foarte bucuros.... Nu-mi venea să cred urechilor și ochilor. M'am înroșit de emoție, ca un copil vinovat, surprins asupra unei năzbâții și, m-am uitat cu mirare și scepticism la Maestru.

Zâmbea, ca cineva care nu se simte cu nimic vinovat. Apoi, a continuat: „compuneți programul așa cum doriți și, cu

două zile înainte de concert veți veni la Sinaia și vom face o repetiție. În ziua concertului vom pleca la București.”

Vorbea atât de categoric și de pozitiv, încât nu mai puteam crede că glumește. „Voiu fi până la toamnă, aici, deci, aranjați cu Feder și spuneți-mi”.

A doua zi am și aranjat cu Feder concertul despre care vorbisem în preziua, dar acuma, spre nespusa bucurie a mea și a agenției, pe alte baze avându-l la pian pe genialul Maestru.

Am plecat acasă copleșită de o imensă fericire, care nu se poate descrie.

Peste tot, Maestrul, de felul lui, nu vorbea mult, dar ce spunea, era adânc simțit și gândit, și categoric exprimat. Cuvântul lui era cuvânt; totuși, cine știe ce poate aduce cu sine neprevăzutul, „forța majoră”? Mi-am permis atunci să-l întreb ce să pun în program, din zecile de Lieduri pe cari le cântasem, el însă a lăsat totul la discreția mea. Din păcate, după ce aflasem despre cele „7 cântece de Clément Marot” ale dânsului, n'am putut găsi nicăieri ciclul, așa că nu i-am putut face surpriza să învăț și să programez câteva din ele. Mai târziu, - pentru surpriză era prea târziu – le-am găsit și am pus în program două din ele, precum și „Le Galop”, un cântec pe care nu-l auzisem înainte și nici mai târziu. [...]

Nu m-am mai dus la Sinaia. Mi-a scris Maestrul că nu va mai pleca și că ne vom întâlni în București. Vom trece ușor peste program, căci nu e nevoie de repetiție propriuzisă, etc. Așa s-a și făcut. În preziua am trecut ușor peste program. Mi-aduc aminte de severitatea cu care păstra acompaniamentele autorilor, fie cât de simple, precum și de considerația față de interpretă, notându-și în partituri ceea ce i se părea că trebuie păstrat exact așa cum dorește ea. Păstrez cu pietate până-n ziua de astăzi, în partiturile mele, semnele Maestrului.

Dar, vai în ziua concertului, o mică indispoziție pe glasul meu, ceea ce m'a îngrijorat foarte serios. Domnița m-a îngrijit însă, ca pe un copil iubit, dar Maestrul, care nu vorbea nimic, mă privea cu destulă teamă. Totuși, m'am înseninat când, cu o oră înainte de concert, am primit de la Maruca un minunat buchet de trandafiri. Astfel am plecat la datorie cu destul curaj.

13. Concertul meu de Lieduri, la Ateneu, acompaniat la pian de Maestrul George Enescu

Sala Ateneului era tixită de lume. Făceam muzică cu Maestrul Enescu, nu vedeam pe nimeni. Am zărit doar, la un moment dat, pe Caius Brediceanu, pe Gogu Georgescu, și pe câțiva membri ai familiei mele.

Am executat prgramul în felul meu; ici colo îmi aduceam aminte că glasul nu răspunde chiar cum aș dori eu. După repetate aplauze și reluări, părăsim imensa sală cu o acustică atât de capricioasă, a Ateneului. Maestrul delicat și bun afară din cale, mă felicită pentru felul cu am interpretat și parcă și mai mult pentru felul cum am știut să înving indispoziția care m-a tulburat în timpul zilei. Eu, personal, n-am avut o mulțumire deplină din cauza indispoziției. Dar „es wär zū schön gewesen”, dacă ar fi fost totul perfect-perfect. Domnița, la rândul ei, m-a îmbrățișat cu multă căldură; era foarte mulțumită.

Nu mi-am putut da seama care a putut fi cauza indispoziției mele, căci, a doua zi, eram complet refăcută, cu glasul ca de obicei și cu o stare de spirit neobișnuit de bună.

A doua zi aveam să plac acasă la Cluj. Înainte de plecare, mi-a mai dat câteva sugestii în legătură cu ceea ce aveam să urmez la Paris, sub supravegherea marei maestre Litvinne, pe care o aprecia mult.

Dorința Maestrului pare a fi să mă specializez în muzica lui R. Wagner, pentru care zicea că posed calități toto atât de prețioase ca și pentru Lied.

La despărțire mi-a mai dat o superbă fotografie a sa.

Despărțirea de amfitrioana mea și de Maestrul a fost sfâșietoare de inimă. Mă apropiasem atât de mult sufletește de Maruca în cele câteva zile, încât am simțit că această despărțire este pecetluirea începutului unei prietenii, care nu se va mai sfârși. Iar cât îl privește pe Maestrul, el va rămânea pentru mine mai mult decât un îndrumător al destinului meu, chipul lui de om desăvârșit a intrat în sufletul meu pentru totdeauna, în forme pe cari nimeni și nimic nu le va mai putea șterge sau distruge sau măcar slăbi, oricât de puțin.

[...]